

Ks. prof. dr hab. Andrzej Anderwald
Katedra Teologii Fundamentalnej, Dogmatycznej i Ekumenizmu
Instytut Nauk Teologicznych Uniwersytetu Opolskiego ul.
Drzymały 1a 45-342 Opole
Mail: anderw@uni.opole.pl; tel. +48 774424020
ORCID 0000-0001-5932-9845

Opinia naukowa na temat rozprawy habilitacyjnej ks. dra Davida Boumy

„Není tady. Byl vzkříšen.“

Ježíšovo zmrtvýchvstání v biblickém, fundamentálněteologickém a systematickém pohledu u
Hansjürgena Verweyena, Hanse Kesslera, Josepha Ratzingera a Klause Bergera [rukopis]:
habilitační práce / David Bouma -- Praha, 2021. – 152 s.

„He is not here. He has risen.“ The resurrection of Jesus in a biblical, fundamental theology and systematic
perspective in Hansjürgen Verweyen, Hans Kessler, Joseph Ratzinger and Klaus Berger:
/ David Bouma -- Praha, 2021. – 152 p.

1. Prezentacja treści rozprawy

Rozprawa składa się z *Abstraktu* i *Słów kluczowych* w j. czeskim i j. angielskim (s. 23); *Spisu treści* (s. 4-5), *Wprowadzenia* (s. 6-9), czterech rozdziałów (s. 10-120), *Podsumowania – prezentacji wniosków* (s. 121-138), *Wykazu skrótów* (s. 139) oraz *Bibliografii* (s. 140-152). *Wprowadzenie* zawiera podjęty problem badawczy (s. 6,8), określa cel (s. 6) i opisuje metodę badawczą (s. 9) oraz przedstawia w zarysie kompozycję rozprawy (s. 9). Cztery główne rozdziały monografii tworzą zwarty układ.

W rozdziale I pt. *Wiara wielkanocna w ujęciu Hansjürgena Verweyena* (s. 10-43) Habilitant prezentuje koncepcję wiary paschalnej i jej uzasadnienie w ujęciu Verweyena, jednego z ważnych i oryginalnych współczesnych teologów niemieckich (zob. <https://www.theol.uni-freiburg.de/disciplinae/f/personen/hansjuergen-verweyen>). Tok analizy myśli Verweyena obejmuje dwa etapy: prezentacja i uzasadnienie wiary wielkanocnej oraz

krytyczna dyskusja z tezami Verweyena z perspektywy Hansa Kesslera, teologa rzymskokatolickiego. Verweyen uważa, że wiara paschalna została dostatecznie ofiarowana uczniom i przekonująco potwierdzona przez ziemskiego Jezusa sprzed wydarzeń paschalnych. Dlatego teolog z Freiburga kładzie główny nacisk na historię ziemskiego Jezusa i Jego oddania na krzyżu. Świadomie izoluje w swojej koncepcji wiary wielkanocnej objawienie się Zmartwychwstałego od całej historii doświadczeń uczniów z ich Mistrzem.

Krytykując tradycyjnie rozumianą treść pojęcia „zmartwychwstania” i związane z nim metafory, nie uważa wielkanocnych wizji apostołów za rzeczywisty motyw ich wiary paschalnej. Opisane w ewangeliach spotkania uczniów ze Zmartwychwstałym uważa za problematyczne, gdyż celowo izolują uczniów od całej historii Jezusa. Dla Verweyena wiara paschalna znajduje swoje usprawiedliwienie przede wszystkim w istnieniu Jezusa dla innych oraz w Jego urzekającym sposobie, w jaki przyjmuje On śmierć. Ostatecznie stanowisko swoje Verweyen buduje na trzech tezach paschalnych, które Habilitant kolejno omawia: (1) Jeśli Bóg dopiero po śmierci Jezusa dokonał ostatecznego aktu swego samoobjawienia, decydującego dla uwierzenia w Niego, to kategoria „zmartwychwstania” nie może być dziś rozumiana jako kluczowe pojęcie dla zrozumienia ostatecznego sensu (s. 16); (2) jeśli Bóg po śmierci Jezusa dokonał decydującego aktu objawienia, to marginalizacji, a nawet podważeniu ulega wiara we wcielenie Słowa Bożego (s. 18); (3) jeśli pojawienie się zmartwychwstałego Chrystusa po Wielkim Piątku jest decydującym powodem wiary paschalnej, to nierozwiązywalna pozostaje zgłoszona przez G.E. Lessinga kwestia tzw. „uczniów z pierwszej i drugiej ręki” (s. 19, 40-41). Wymienione tezy są wyrazem przeprowadzonej przez Verweyena krytyki wizji wielkanocnych z punktu widzenia teodycei, chrystologii i gnoseologii. Zaprezentowane przez Habilitanta analizy tez paschalnych, na tle szerszej tradycji teologii rezurekcyjnej, tworzą interesujący komentarz do oryginalnych wywodów samego Verweyena, który głosi, że Bóg pragnie objawić całą swoją istotę „w ciele” – w ziemskiej historii Jezusa między poczęciem a śmiercią na krzyżu. W ostatnim paragrafie rozdziału Habilitant wchodzi w krytyczną dyskusję z paschalnymi tezami Verweyena, zasadniczo z perspektywy rezurekcyjnej teologii H. Kesslera (s. 30-32), choć przywołuje również innych autorów (np. systematyków – Th. Pröppera, R. Guardinego i biblistów – A. Vögtlego, J. Gnilki), a to sprawia, że prezentowana ocena zyskuje dobre uzasadnienie. Sam Habilitant nie tylko prezentuje poglądy wymienionych teologów, w tym szczególnie Kesslera, ale wyraźnie kładzie własne akcenty w prezentowanej próbie oceny koncepcji wiary paschalnej Verweyena (np. przez nawiązanie do myśli K. Rahnera, G. O’Donnena czy C.V. Pospíšila, s. 38-39). W formułowanych uwagach krytycznych wskazuje m.in., na minimalizowanie przez Verweyena znaczenia wizji wielkanocnych, na rzecz przeakcentowania historii ziemskiego Jezusa i Jego oddania na krzyżu, a co sprawia, że problematyczne staje się rzetelne uzasadnienie wiary paschalnej.

Rozdział II pt. *Zmartwychwstanie w ujęciu Hansa Kesslera* (s. 44-67) przedstawia sposób uzasadniania wiary paschalnej przez drugiego z omawianych teologów. Habilitant

dokonyje najpierw uporządkowania wyrażanych przez współczesnego człowieka, trudności związanych z wiarą w zmartwychwstanie (s. 46-47), a następnie analizuje kolejno charakterystyczne dla koncepcji Kesslera elementy: nowotestamentalne świadectwa o wskrzeszeniu Jezusa (s. 48-52), faktyczność wydarzenia zmartwychwstania (s. 53-54), problem cielesności zmartwychwstałego Chrystusa (s. 55-56), pustego grobu (s. 56-58) oraz wielkanocnych chrystofanii (s. 59-62). Szerzej prezentuje charakterystyczny dla omawianego teologia pogląd zmartwychwstania w śmierci (s. 63-66). Dla Kesslera sama formuła „trzeciego dnia zmartwychwstał” nie oznacza chronologii, ale ma znaczenie symboliczne.

Takie ujęcie, jak trafnie zauważa Habilitant, jest podzielane również przez innych teologów, jak: K. Rahner, R. Guardini, W. Kacper czy G. Greshake (s. 63). Kessler stoi na stanowisku, że model ten mając swoje podstawy w refleksji biblijnej i systematycznej, dobrze obrazuje, iż osoba umierająca nie popada w chwilę śmierci w nicość, nie traci życia, ale jest trzymana przez Boga i obdarzona przez Niego nowym i niezniszczalnym życiem (s. 66-67).

Rozważania nad modelem zmartwychwstania w śmierci stanowią pomost do treści rozpoczynającej następny etap refleksji.

Rozdział III pt. *Zmartwychwstanie w ujęciu Josepha Ratzingera* (s. 68-94) prezentuje najbardziej charakterystyczne dla współczesnej katolickiej teologii fundamentalnej ujęcie wydarzenia zmartwychwstania. W jego uzasadnianiu Ratzinger sięga, obok argumentacji fundamentalnoteologicznej, również do biblijnej i systematycznej. Habilitant wychodzi od omówienia eschatologicznych i antropologicznych implikacji zmartwychwstania Jezusa, dopełniając tym samym swoimi rozważaniami wcześniejsze ujęcie Kesslera (s. 71-72). Prowadzone w paragrafie pierwszym analizy ukazują stopniowo pogląd Ratzingera kolejno na koncepcję zmartwychwstania w śmierci, nieśmiertelności duszy i „stanu pośredniego”. Model zmartwychwstania w śmierci, mający swoją genezę w debatach prowadzonych w teologii w latach siedemdziesiątych XX w., jest również współcześnie dyskutowany (s. 78; zob. Dokument MKT (1992) pt. *Aktualne problemy eschatologii*). W toku analiz Habilitant prezentuje właściwe dla koncepcji Ratzingera znaki zmartwychwstania Jezusa. Najpierw przedstawia w czym wyraża się, uwidocziona w wizjach paschalnych, jakościowa nowość życia Zmartwychwstałego, która nie jest ponownym powrotem do życia w znaczeniu gr. *bios*, ale gr. *zoé*. W takim podejściu raz jeszcze zostaje wyakcentowane znaczenie eschatologicznoantropologicznych implikacji zmartwychwstania dla każdego człowieka (s. 80-81). W dalszych rozważaniach poddaje analizie znak pustego grobu (s. 83-86) oraz interesujący problem cielesności przemienionego ciała zmartwychwstałego Jezusa (s. 87-88). Habilitant omawia tu charakterystyczne dla Ratzingera pewnego rodzaju niejasności związane z próbą bliższego opisanie „materialności” zmartwychwstania czy znaczenia pneumatycznego realizmu (s. 88). Rozdział zamykają rozważania na temat biblijnych i metodologicznych założeń, na których Ratzinger buduje swoją koncepcję. W świetle świadectw Nowego Testamentu teolog ten postrzega misterium zmartwychwstania jako wydarzenie o znaczeniu uniwersalnym, które

otwiera nowy wymiar życia dla całej ludzkości. Zaś sama wiara paschalna (inaczej niż u Verweyena czy Kesslera), jak wykazuje Habilitant, choć kształtuje się już podczas towarzyszenia przez uczniów ziemskiemu Jezusowi, ostatecznie staje się ich udziałem w pełni dopiero w spotkaniu ze Zmartwychwstałym (s. 93). Przytoczone w końcowej części rozdziału analizy egzegetyczne Ratzingera stanowią pomost do rozważań w kolejnym rozdziale poświęconym ujęciu K. Bergera.

W rozdziale IV pt. *Zmartwychwstanie w ujęciu Klausa Bergera* (s. 95-120) zostaje zaprezentowane ujęcie zmartwychwstania głównie w świetle świadectw ewangelijnych, dopełnione o analizy świadectw o zmartwychwstaniu z Dziejów Apostolskich (rozd. 1-12) oraz o rozważania wokół prawdy o zmartwychwstaniu św. Pawła z Pierwszego Listu do Koryntian (rozd. 15). Habilitant rozpoczyna analizy od prezentacji proponowanych przez Bergera interpretacji fragmentu z Ewangelii Mateusza (27, 51-54) w perspektywie zawartych w nim znaków teofanii (s. 95-97). Następnie ukazuje wydarzenia wielkanocne według ewangelisty Marka (16, 1-8), koncentrując się na zaproponowanej przez Bergera interpretacji pierwotnego zakończenia relacji św. Marka (16,1-8) oraz znaczenia przesłania tzw. konkluzji wtórnej Marka (s. 98-100). Analizując jego interpretacje narracji wielkanocnej u Łukasza (rozd. 24) wskazuje na ich oryginalność, wrażającą się w ich powiązaniu z relacjami sprawiedliwych z opowieści o bogaczu i ubogim Łazarzu (Łk 16,19-31) czy o dobrym łotrze (Łk 23,39-43), a dokładnie z zawartymi w nich obietnicami eschatologicznymi: „...i aniołowie zanieśli go na łono Abrahama” (Łk 16,22); „Dziś ze mną będziesz w raju” (Łk 23,43) (s. 101-103). W toku prowadzonych rozważań Autor dobrze oddaje charakterystyczne dla interpretacji Bergera podkreślanie historyczności relacji ewangelicznych. Egzegeta z Heidelbergu w interpretacjach narracji wielkanocnych zwraca uwagę, obok pustego grobu, na detale – jak dwoistość tkanin pogrzebowych (płótna na ciało i chusty), postawy świadków np. pierwotne zamieszanie i bezradność Marii Magdaleny (J 20,1-2, 11-18), wątpliwości Tomasza (J 20, 24-29). Dla Bergera ta wielość różnych postaw świadków spotkania ze Zmartwychwstałym, jak również wielość „małych” znaków zmartwychwstania, rekompensuje deficyt w fakcie, że nikt nie był naocznym świadkiem przebiegu wydarzenia zmartwychwstania (s. 105). W dalszych rozważaniach Autor prezentuje interpretacje Bergera nt. zmartwychwstania na podstawie relacji zawartych w Dziejach Apostolskich, zwracając uwagę na przesłanie Bergera, ujmującego wniebowstąpienie Jezusa jako ostatnią wizję wielkanocną (s. 110). Z kolei w analizach (1 Kor 15) przedstawia najpierw podnoszone przez Bergera trudności w przyjęciu przez członków gminy w Koryncie prawdy o zmartwychwstaniu Jezusa (s. 111), a następnie analizuje argumenty za poparciem hipotezy, iż Apostoł Paweł, choć nie mówi wprost, to jednak zakłada w swoich relacjach o zmartwychwstaniu istnienie pustego grobu (s. 112). W ostatnim paragrafie Autor dokonuje udanej próby systematyzacji omówionych wcześniej egzegetycznych interpretacji Bergera odnoszących się do wybranych tekstów Nowego Testamentu. Najpierw omawia krytyczne uwagi Bergera wobec interpretacji wydarzeń wielkanocnych dokonanych

pod wpływem liberalnej protestanckiej egzegezy i teologii. Uwagi te dotyczą takich problemów, jak: przewartościowanie zmartwychwstania, popaschalnego ubóstwiania Jezusa i wiązania z tym wydarzeniem pojawienia się wiary w Jezusa, czy zarzutu niehistoryczności pustego grobu (s. 115-118). Następnie prezentuje sugestie Bergera co do całościowej interpretacji zmartwychwstania, zwracając uwagę na: (1) nieodrywanie wydarzenia zmartwychwstania od wcześniejszych misterii życia Jezusa; (2) odczytywanie cudu Przemienia Pańskiego jako zwiastuna zmartwychwstania; (3) uwzględnianie historyczności zmartwychwstania – jako wydarzenia, które należy do historii, gdyż dokonało się w czasie i przestrzeni i miało również konsekwencje historyczne i potężne skutki. Wśród tych ostatnich wskazuje na życie uczniów, które prowadziło ich do męczeństwa (s. 118-120).

Rozdział V (s. 129-138) jest syntetycznym podsumowaniem przeprowadzonych w rozprawie dociekań badawczych. Habilitant w pięciu punktach przedstawia oryginalny wkład badanych teologów we współczesną debatę nad misterium paschalnym z uwzględnieniem perspektyw: biblijnej, fundamentalnoteologicznej i systematycznej, jak również zwraca uwagę na kluczowe dla rozprawy zagadnienie związku między metodą teologiczną a koncepcją zmartwychwstania w teologii rezurekcyjnej prezentowanych teologów.

2. Opinia

Rozprawę habilitacyjną ks. dra Davida Bohumy **oceniam pozytywnie**. Uważam, że spełnia ona wymogi ustawowe stawiane tego rodzaju pracom naukowym.

3. Uzasadnienie opinii

3.1. Uzasadnienie opinii w odniesieniu do strony formalnej rozprawy

Habilitant podejmuje w rozprawie oryginalny problem badawczy dotyczący wiarygodności chrześcijaństwa w perspektywie tajemnicy zmartwychwstania Jezusa. Zasadniczym celem rozprawy jest zbadanie związku między metodą teologiczną a koncepcją zmartwychwstania. Realizacji tak określonego zadania badawczego Autor podejmuje się na przykładzie starannie dobranych czterech współczesnych teologów niemieckich: Hansjürgena Verweyena (ur. 1936), Hansa Kesslera (ur. 1938), Josepha Ratzingera (ur. 1927) i Klauza Bergera (ur. 1940-2020). Ich wybór został odpowiednio uzasadniony (zob. s. 10, 44, 69, 95). Wybrani autorzy są reprezentatywnymi przedstawicielami różnych aktualnych trendów w teologii katolickiej, a ich kompetencje, szczególnie w zakresie teologii fundamentalnej, znajdują swoje uzasadnienie w opinii innych autorów (zob. np. A. Anderwald, *Verweyen Hansjürgen*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, M. Rusecki (red.), WAM: Lublin 2002, s. 1298-1299; Z. Falczyński, *Ratzinger Josef*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, s. 1002-

1003; K. Kaucha, J. Mastej (red.), *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, KUL: Lublin 2017; J. Werbick, *Den Glauben Verantworten. Eine Fundamentaltheologie*, Herder: Freiburg 2000, s. 221, 351, 439, 747, 783-784.). Struktura podziału treści jest jasna i wewnątrznie spójna. Szkoda, że obok klasycznych elementów (*Wprowadzenie, Zakończenie, Wykaz skrótów*), zabrakło jednak opracowania indeksu nazwisk, który obok przejrzysto ustrukturyzowanej Bibliografii (s. 140-152) pomaga w wyszukiwaniu autorów i ich publikacji. Szkoda również, że praca tej rangi co rozprawa habilitacyjna, została jedynie opatrzona krótkim abstraktem w języku angielskim. Natomiast zabrakło spisu treści w języku angielskim. Praca powstała zasadniczo na podstawie literatury w języku niemieckim, zasadnym wydaje się umieszczenie również abstraktu i spisu treści w tym języku. Wydaje się, że warto przy wydaniu pracy, do czego gorąco zachęcam Autora, zadbać o uzupełnienie wymienionych elementów, które na pewno mogą przyczynić się do większego zainteresowania publikacją wśród czytelników niemieckojęzycznych, a przede wszystkim propagowania czeskiej myśli teologicznej.

Jasna jest struktura powadzonych w głównych rozdziałach analiz, która obejmuje najpierw prezentację koncepcji zmartwychwstania Jezusa danego teologia, a następnie zawiera próbę bliższego określenia zastosowanej przez niego metody teologicznej. Habilitant stara się nie tyle „punktowo” odpowiedzieć na pytanie co stanowi podstawę badanych koncepcji zmartwychwstania, jak dochodziło do ich wypracowania, czy jaką badani teolodzy stosują metodę teologiczną, ale do prowadzonego dyskursu wprowadza z powodzeniem element dyskusji, w której uczestniczą, obok omawianych autorów, również inni przedstawiciele teologii katolickiej (np. R. Guardini, K. Rahner, A. Vögtle, Th. Pröpper, C.V. Pospíšil) oraz protestanckiej (np. G. Lüdemann, W. Pannenberg). Taki sposób prowadzonych analiz dobrze ukazuje pewien proces kształtowania się różnych koncepcji zmartwychwstania. Badanie tego złożonego procesu, w którym uwzględnia się przyjęte w punkcie wyjścia perspektywy badawcze (biblijną, systematyczną, teologicznofundamentalną) i ich powiązanie z zastosowaną metodą badawczą, jawi się jako wartościowe przedsięwzięcie badawcze. Pozwala ono prześledzić dynamiczny proces interpretacji kluczowego dla wiary chrześcijańskiej wydarzenia zmartwychwstania w aspekcie wiarygodnościowym. Ponadto podjęte zadanie badawcze wpisuje się we współczesne katolickie ujmowanie zmartwychwstania ze wskazaniem na jego wydarzeniowy i misteryjny charakter. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy: misterium zmartwychwstania Chrystusa jest wydarzeniem rzeczywistym, które posiadało historyczne znaki (KKK 639), a zarazem pozostaje wydarzeniem transcendentnym, które przekracza historię, w sercu tajemnicy wiary (KKK 647). Autor rozprawy przekonująco wykazuje nowość postawionego problemu, który wyraża się właśnie w podjętej próbie przedstawienia wiarygodności chrześcijaństwa w świetle tajemnicy zmartwychwstania (s. 7), z uwzględnieniem współcześnie prowadzonych debat wokół wydarzenia zmartwychwstania, z uwzględnieniem różnych perspektyw badawczych.

Treść rozprawy pokazuje, że Habilitant dobrze orientuje się w obszernym materiale, umiejętnie wykorzystuje swoje kompetencje z zakresu teologii fundamentalnej, jak również ze znajomości specjalistycznej terminologii języka niemieckiego w zakresie teologii. W toku rozumowania przestrzega standardów krytycznego myślenia, klarownie prezentuje zróżnicowany wachlarz zagadnień związany z tematem pracy. Prezentowane poglądy opatrzone licznymi przypisami pozwalają w szerszej perspektywie widzieć realizowany problem badawczy. Taki sposób postępowania daje tym samym szeroki wgląd w systematyczną refleksję nad prawdą o zmartwychwstaniu właściwą dla współczesnej katolickiej teologii rezurekcyjnej (zob. M. Rusecki, *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, Warszawa 2006; M. Rusecki, *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa*, Lublin 2010, s. 50-82).

Należy zauważyć, że Habilitant zajmuje również własne stanowisko, które wyraża nie tylko w podsumowującym rozdziale, gdy przedstawia wymierne efekty rozprawy (s. 121-138), ale również jest ono widoczne w toku samych rozważań, gdy dialoguje czy utożsamia się z poglądami badanych teologów (zob. np. s. 31,36, 39, 69, 93,115).

Pozytywnie należy ocenić uwzględnienie przez Habilitanta w analizie wydarzenia zmartwychwstania różnych perspektyw badawczych, takich jak: biblijna, teologicznofundamentalna, czy dogmatyczna. Takie ujęcie jest próbą integralnego ujęcia badanej problematyki, jak również sprzyja rozwijaniu dialogu wewnątrz teologii pomiędzy przedstawicielami różnych dyscyplin teologicznych. Na uznanie zasługują rzetelne wprowadzenia do danych rozdziałów, jednoznaczne tytuły poszczególnych punktów i podpunktów, które nie wykraczają poza ramy treściowe wyznaczone głównymi tytułami. Takie formalne zabiegi pozwalają, z jednej strony jasno odróżnić od siebie poszczególne etapy badań; z drugiej, wskazują na ich wzajemne powiązania, jak również prezentację osiągnięć. Autor zasadniczo kontroluje swoje rozważania, czego świadectwem są podsumowania poszczególnych etapów (np. s. 20-21, 42-43, 93-94); zapowiedzi dalszych kroków badawczych, nawiązywania do wcześniejszych ustaleń (np. s. 30, 64, 69), a szczególnie pytania powiązane z głównym celem rozprawy (np. pytania stawiane „razem” z H. Kesslerem wobec koncepcji Verweyena – s. 33). Pozytywnie należy ocenić, umieszczanie przez Habilitanta w przypisach oryginalnych cytatów w j. niemieckim, w kwestiach właściwych dla prezentowanych stanowisk (np. w oryginale podaje w przypisach paschalne tezy Verweyena s. 16, 18, 19). Doskonała znajomość j. niemieckiego Habilitanta nie budzi wątpliwości (zob. np. https://www.academia.edu/41656344/Heilung_durch_Fragen_Vom_Nutzen_der_traditionellen_Religionskritik_PDF), ale przez przywołanie źródłowego tekstu, daje czytelnikowi możliwość porównania oryginału z proponowanym tłumaczeniem. Syntetycznie zestawienie w *Zakończeniu* efektów badań, pozwala sprawnie zorientować się w złożoności podjętej problematyki i w możliwościach dalszych badań nad wiarygodnością zmartwychwstania.

Wskazane wyżej zasadnicze walory rozprawy dra D. Boumy dają ostatecznie solidną podstawę **do pozytywnej oceny rozprawy od strony formalnej**.

3.2. Uzasadnienie opinii w odniesieniu do strony treściowej rozprawy

Merytoryczna strona pracy nie budzi zastrzeżeń i stanowi o dużej wartości rozprawy. Projekt badawczy podjęty przez ks. dra Davida Bouma wpisuje się w teologicznofundamentalne badania nad centralnym dla wiary chrześcijańskiej wydarzeniem zmartwychwstania: *A jeżeli Chrystus nie zmartwychwstał, daremna jest wasza wiara* (1 Kor 15, 17). U podstaw realizacji projektu jest rzetelne zapoznanie się Habilitanta z koncepcją zmartwychwstania czterech wybitnych posoborowych niemieckich teologów Hansjürgena Verweyena, Hansa Kesslera, Josepha Ratzingera i Klausa Bergera, którzy ujmują prawdę o zmartwychwstaniu Jezusa w różnych teologicznych perspektywach: biblijnej, fundamentalnoteologicznej i dogmatycznej.

Lektura rozprawy utwierdza w przeświadczeniu, że Habilitant rozwiązał postawiony na wstępie problem i tym samym osiągnął wyznaczony cel, a mianowicie dokonując krytycznej prezentacji debaty nad problematyką zmartwychwstania w drodze dialogu i konfrontacji czterech różnych ujęć prawdy zmartwychwstaniu autorstwa H. Verweyena, H. Kesslera, J. Ratzingera i K. Bergera, jak również wskazać na zachodzące interakcje między zastosowaną metodą a koncepcją zmartwychwstania u badanych teologów. Tak określony cel rozprawy realizował stopniowo, wychodząc od koncepcji Verweyena, będącej podstawowym budulcem dla całej rozprawy (s. 121), poddając ją krytyce z perspektywy stanowiska Kesslera. Z kolei pogląd Kesslera nt. zmartwychwstania w śmierci poddał krytycznej ocenie ze strony Ratzingera. A egzegetyczne zasady pomocne w wypracowaniu koncepcji Ratzingera znalazły krytyczne uzupełnienie w stanowisku Bergera. Taki sposób prezentacji treści jest interesującą próbą konstrukcji swoistego *quaestiones disputatae* z udziałem czterech teologów.

W toku prowadzonych rozważań Habilitant najpierw prezentuje wielkanocne tezy Verweyena, czyni to zasadniczo w świetle jego głównego dzieła (*Gottes letztes Wort. Grundriss der Fundamentaltheologie*). Do innych przemyśleń teologa z Freiburga sięga o tyle, o ile są one bezpośrednio związane z omawianym tematem. Dzięki takiej dyscyplinie udaje mu się jasno przedstawić stanowisko Verweyena wraz z jego oryginalną interpretacją nowotestamentalnych narracji o zmartwychwstaniu (s. 25-27), ostatecznego objawienia miłości Boga w śmierci Jezusa na krzyżu – w wydarzeniu Wielkiego Piątku, jako historycznych narodzin wielkanocnej pewności (s. 29-30). Habilitant poprawnie dokonuje krytycznej analizy paschalnych tez Verweyena, wskazując, zgodnie z celem rozprawy, na powiązanie ich treści z zastosowaną metodą. Należy docenić, że Habilitant nie tylko prezentuje, ale i krytycznie dyskutuje i ocenia stanowisko Verweyena, zauważając m.in., że w kwestii zdefiniowanych przez niego warunków

antropologicznych, wydaje się przedkładać własne rozumienie podmiotu ludzkiego ponad sformułowania treści wiary (s. 122).

Następnie po prezentacji koncepcji Kesslera – zwolennika modelu zmartwychwstania w śmierci, prowadzi analizę myśli Ratzingera, rozpoczynając od syntetycznego przedstawienia jego poglądu na rozpowszechniony model zmartwychwstania w śmierci. Takie ujęcie z jednej strony pozwala zachować ciągłość myśli – punkt wspólny między Kesslerem a Ratzingerem, którym są kwestie eschatologiczne, z drugiej strony, na ukazanie oryginalności Ratzingerowskiej krytyki koncepcji zmartwychwstania w śmierci reprezentowanej przez Kesslera. W prezentacji charakterystycznego dla Ratzingera ujęcia zmartwychwstania, zwraca uwagę na istotne dla fundamentalnoteologicznej interpretacji wydarzenia zmartwychwstania elementy, jak: kwestia pustego grobu, pneumatycznej cielesności zmartwychwstałego Jezusa i epifanii wielkanocnych. Habilitant poprawnie określa tu charakterystyczne elementy interpretacji tekstów Nowego Testamentu stosowane przez Ratzingera, który według egzegezy kanonicznej, opowiada się za odczytywaniem znaczenia danego tekstu zawsze w odniesieniu do całości Pisma Świętego, jak również zaleca ostrożność w stosowaniu metody historyczno-krytycznej, zwłaszcza, gdy dochodzi *a priori* do jej odrywania od teologicznej warstwy badanych tekstów (zob. J. Ratzinger/Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. I, WAM: Kraków 2007, s. 5-15). Oryginalnym zabiegiem scalającym prowadzone analizy jest zastosowany przez Habilitanta sposób łączenia poszczególnych rozdziałów. Chodzi tu o różne ujęcia przez omawianych teologów tych samych zagadnień dotyczących Wielkanocy (zob. np. s. 42-46, 66-69, 93-100). Taki sposób prowadzenia dyskursu, zazębiania się kolejnych rozdziałów, mimo iż prezentują różne koncepcje zmartwychwstania, teologów posługujących się różnymi metodami badawczymi, sprawia, że Habilitantowi udaje się stworzyć integralne ujęcie problematyki zmartwychwstania. Należy zauważyć, iż Habilitant umiejętnie wykorzystał w ostatnim rozdziale (s. 121-138) wyniki badań z poprzednich rozdziałów. Przeprowadzone tu rozważania pozwalają, w opinii recenzenta, chyba najlepiej zrozumieć, cel podjętego przedsięwzięcia badawczego – zachodzących powiązań pomiędzy zastosowaną przez badanych teologów metodą badawczą a reprezentowaną koncepcją zmartwychwstania.

Wskreszenie Jezusa z martwych i objawienie się synostwa Słowa Wcielonego w ocalałej ludzkiej naturze Jezusa z Nazaretu jest wydarzeniem, które nie ma żadnej analogii. Rozprawa dra D. Boumy broniąc wiarygodności prawdy o zmartwychwstaniu, dobrze ukazuje współprzenikanie się historyczności doświadczenia paschalnego z transcendencją wydarzenia paschalnego. Autorowi udało się przedstawić w perspektywie teologicznofundamentalnej proces kształtowania się różnych koncepcji zmartwychwstania, jak również samej wiary wielkanocnej z uwzględnieniem różnych tradycji teologicznych i filozoficznych. Całość przeprowadzonych analiz dobrze wpisuje się w problematykę wiarygodności chrześcijaństwa właściwą teologii fundamentalnej.

Podane wyżej zagadnienia podejmowane w rozprawie przez Habilitanta są jedynie przykładami, które mają potwierdzać oryginalność i rzetelność prowadzonych dociekań i mogą być uznane za reprezentatywne dla całej rozprawy. Dlatego opiniowana rozprawa nie tylko od strony formalnej, ale też **treściowej zasługuje na pozytywną ocenę.**

5. Ogólna ocena rozprawy

Z uznaniem należy przyjąć odwagę Autora podjęcia się takiego zadania, uwzględniając (1) złożoność przedmiotu materialnego i formalnego badanej problematyki; (2) nowatorskość podjętej tematyki (brak dotychczas w rodzimej czeskiej teologii całościowych, jak i w ogóle problemowych opracowań dotyczących teologii rezurekcyjnej prezentowanych teologów (s. 6, 10).

Ogólna ocena rozprawy jest bardzo pozytywna. Jej uzasadnieniem są przedstawione wyżej formalne i treściowe walory rozprawy. Stwierdzam więc, że przedłożona do oceny rozprawa habilitacyjna ks. dra Davida Boumy spełnia stawiane tego typu dysertacjom.

Opole, 27.03.2021 r.

ks. prof. dr hab. Andrzej Anderwald